

A SZOVJET IRODALOMTUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉNEK ÚTJAI

Közel egy éve annak, hogy Sztálin elvtársnak a nyelvtudomány kérdéseiről szóló írásai megjelentek. És minél alaposabban tanulmányozzuk őket, annál erősebben él a szovjet emberekben az a tudat, hogy e munkák hazánk ideológiai életének minden ágát megtermékenyítő nagy eszmék kiapadhatatlan forrását alkotják.

Sztálin elvtársnak az alapról és a felépítményről kifejtett tanítása számos új kérdést vet fel irodalomtudományunk előtt. A legfontosabb kérdések közé tartozik az irodalom, mint felépítmény kérdése, amely körül máris széleskörű vita indult meg tudományos körökben.

A művészeti alkotásokat meghatározott társadalmi feltételek hozzák létre, amelyek megfelelő alpból sarjadnak. Tudjuk, hogy bizonyos szépirodalmi alkotások sok évszázadon át élnek és nem vesznek el hatóerejüket. Valamely szépirodalmi alkotás maradandósága tulajdonképpen azzal magyarázható, hogy a nagy író benne tökéletes művészi formában fejezte ki a nép életét, a társadalom érdekeit, vagyis visszatükrözte a történelemnek meghatározott szakaszát és kifejezte azt a haladó gondolatot, amely nem halt el a korszakkal együtt, hanem amelyet mint értékes örökséget megőrzünk.

Abból a tételből, hogy a haladó művészet századokon át fennmaradó műveket alkotott, a reakciós művészet pedig, amely teljes egészében az uralkodó osztályok szolgálatában áll, az adott alap felszámolásával egyidejűleg elhal, néha helytelen következtetéseket vonnak le. A „Voproszi Filozofii” c. folyóirat 1951. évi minap megjelent 1. számában az irodalomnak, mint felépítménynek a kérdéséről szóló vita beszámolójában az a vélemény jut kifejezésre, hogy Puskin, Gribojedov műve — nem felépítmény, de Kukolnyik, Grecs, Bulgarin műve felépítmény a feudális alapon. Ugyanennek a folyóiratnak multévi számában P. Trofimov az osztályművészet mellett megkülönböztet „művészetet általában”. Ez a kérdés feltevésének kétségtelenül leegyszerűsített módja. A művészet osztályjellegű, a művészet nemzeti. De legnagyobb alkotásaiban túléli az időszakba kereteket. Azok az elvtársak, akik különválasztják Puskit és Gribojedovot a feudális társadalom felépítményétől, történetellenes módon értékelik a művészet jelenségeit, s a felszabadító mozgalom nemesi szakaszának haladó alkotásait a mi korunk szemszögéből ítélik meg.

A burzsoá rendszer felszámolásával, a szocialista felépítmény megeremtésével nem szűnik meg az öröklődő kapcsolat a kultúra fejlődése terén. A marxizmus, ez az új forradalmi tanítás, amely a társadalmi tudatban teljes fordulatot jelent, kritikailag veszi és dolgozza át az elmúlt évszázadok értékes vívmányait.

Lenin azt mondta, hogy *„a marxizmus egyáltalán nem vetette el a polgári korszak értékes vívmányait, hanem ellenkezőleg, átvette és átdolgozta mindazt, ami az emberi gondolat és kultúra több mint 2000 éves fejlődése során értékessé vált”*.

A szovjet irodalomtudományunk el kell választania a kultúra történetében a haladót a reakcióstól, át kell vennie mindazt, ami haladó.

Tudományunk legfontosabb kérdése a szocialista realizmus módszerének, sajátosságainak és minőségi különbségeinek a kérdése. Sztálin elvtárs rámuta-

tott arra, hogy a dolgozó milliók, a munkások és parasztok az új élet igazi hősei és alkotói. Sztálin elvtárs a szovjet írókhoz írt leveleiben felhívja a figyelmet arra, hogy az irodalomra rendkívüli feladatok várnak az új szovjet valóság ábrázolásában. Az élet ábrázolása a művészetben és az irodalomban akkor igaz, amikor a valóság az állandó megújulás folyamatában történelmi törvényszerűséggel van ábrázolva.

„A dialektikus módszer számára — írta Sztálin elvtárs — *mindenekelőtt nem az a fontos, ami az adott pillanatban szilárdnak látszik, de már kezd elhalni, hanem az, ami keletkezésben és fejlődésben van*...¹ Ez a sztálini tétel gazdagítja és kiegészíti Engels tételeit a tipikus jellemek tipikus körülmények közötti ábrázolásának szükségességéről, rámutat arra, hogy az írónak az a kötelessége, hogy az újat, a növekedőt ábrázolja, ami talán még ma nem látszik tipikusnak, de kétségtelen, hogy holnap már azzá válik.

A szocialista realizmus ellentétben áll a naturalizmussal. A szocialista realizmus abban különbözik a kritikai realizmustól, hogy tisztán látja a valóság fejlődésének irányvonalát, és ezért nagyobb erővel lép fel az újnak az állításában, mint a réginek a tagadásában.

*

Sztálin elvtárs rámutatott annak szükségességére, hogy a nyelvészek alkalmazzák a marxizmust a nyelvtudományban. Ez az útmutatás közvetlenül vonatkozik az irodalomtudományra is. A marxizmus-leninizmus elméletének valóban alapos elsajátítása nélkül a szovjet irodalomtudomány helyes irányú fejlődése lehetetlen. Szemléltető példát nyújtanak ebben a vonatkozásban az „Orosz irodalomtörténet“ kötetei, amelyeket a Puskin-ház adott ki. Az „Irodalomtörténet“ szerzői munkaközössége nem volt eléggé felkészült elméleti vonatkozásban. A Puskin-ház „Orosz irodalomtörténete“, mint igen sok más monográfia, azokban a hibákban szenved, amelyekre még az 1947-es filozófiai vitában rámutattak. A szerzők gyakran nem tudják, vagy nem képesek alkalmazni az irodalomtörténetírásban a történelmi materializmus alapelveit és ezért könyveiknek nincs valóban tudományos jelentősége.

Mivel az irodalomtörténeti munkákban nem veszik figyelembe a történelmi materializmus alapelveit, a szovjet irodalomtudomány még mindig nem dolgozta fel az orosz realizmus sajátosságainak kérdéseit, és még az olyan nagy írók, mint Lev Tolsztoj, Gogolj, Turgenyev alkotásainak jellemző sajátosságait sem.

Tudósaink főfeladata az adott helyzetben az irodalomtudományi művek elméleti színvonalának emelése.

Néhány tudós, nyilván önbiztosításként, attól való félelmében, hogy egyik vagy másik író művének tanulmányozásánál a formalizmus hibájába esik — kerülni kezdte a forma és a nyelv elemzését. Abban a nagyszámú könyvben, broszúrában és cikkben, amelyek Puskin születésének 150. évfordulója alkalmából megjelentek, egészen jelentéktelen helyre jutott a Puskin művével kapcsolatos formai kérdéseknek.

Igaz, az utóbbi években jónéhány értékes irodalomtörténeti monográfia jelent meg, ami tudományunk gazdagodásáról tanúskodik. De igen kevés az általánosító, szintetizáló mű, nem sok az irodalomtörténet processzusáról szóló könyv.

Nem hallgathatjuk el, hogy gyengén áll nálunk az esztétika tanulmányozásának ügye. Zsdánov elvtársnak a filozófiai vita résztvevőihez intézett felhívása, hogy bátrabban nyúljunk az esztétikai problémákhoz, nem talált visszhangra. A filozófiai vita óta eltelt négy esztendő alatt egyetlen jelentékeny munka sem jelent meg esztétikai kérdésekről, s kevésbé dolgozzák fel a marxiz-

¹ Sztálin: A dialektikus és történelmi materializmusról. Lásd: Sztálin: A leninizmus kérdései c. kötetben, Szikra, 1950. 634. old.

mus-leninizmus klasszikusainak nagy esztétikai örökségét. A filozófusok is az irodalomtörténészek is nagyon kevésbé érdeklődnek az esztétika kérdései iránt.

Zsdánov a marxista-leninista kritikát „Belinszkij, Csernysevszkij, Dobro-ljubov nagy hagyományai folytatójának...” nevezte. Ezeket a nagy hagyományokat Oroszország haladó elméi a cárizmus és a földbirtokosok ellen folytatott önfeláldozó harcban alkották meg.

Mégis nálunk a forradalmi-demokratikus örökség tanulmányozása még ma is a szocialista esztétikától elszakadva folyik. Néhány tudós jól ismeri Belinszkij műveit, de nem foglalkozik a szocialista esztétika kérdéseivel, és ezzel jelentékeny mértékben csökkentik műveik értékét. Ezt a szakadékot át kell hidalnunk.

Néhány kritikus hajlamos arra, hogy amikor a szocialista realizmus irodalmának nagyságára rámutat, kisebbitse a múlt orosz irodalmának jelentőségét.

Az orosz klasszikus költészettel szemben tanúsított nihilisztikus magatartásra példa Sz. Tregub „Élő az élőkkel” c. könyve. Tregub Majakovszkijt a szovjet költészet megteremtőjét, a szovjet nép legkedvesebb íróját csak az orosz költészet nemzeti formájának rombolójaként, nem pedig gazdag tapasztalatának örököseként és továbbfejlesztőjeként tünteti fel.

Pedig a szovjet korszak legnagyobb költője nagy újító volt, ugyanakkor azonban az új történelmi helyzetben a nemzeti orosz költészet folytatója is volt. Milyen sokat nyújt a kutatóknak Majakovszkij alkotása, ha nemzeti költészetünk legjobb hagyományaihoz kapcsolódó nagy orosz költőként vizsgálják. Vegyük csak például „Utazom” c. költeményét. A költő külföldön van. hazafias érzések öntik el, és ezeket őszintén és lelkesen fejezi ki:

Párizsban sírni?
Nem próbálok!
Párizsban
van egy tér:
— az Étoile,
a csillagok
ott mind étoile-ok.
Fütyents,
vakarózz,
sietess, siess,
Liège-be vigyél,
Bruxelles-be hozz.
Ámde — tör
Párizs,
tör Bruxelles
és Liège
annak,
aki, mint én, izig-vérig orosz.
Nyomban
felcserélném
szánkóval —
— lábamat újságpapírként
hó lepje.
Süvíts,
boríts el hóval,
Herszon-vidéki
szteppe...
— Alkony,
róna,
kis tüzek,
puszta országútja,
hónvág gyötri szívmem,
mellemet
szorítja.

Mennyire összhangban van ez Lermontov „Hazá“-jával! Sőt mi több — Nyekraszov verseivel, aki orosz nemzeti költőnek vallotta magát:

Európa se rossz, de a szív tüze éled,
Mert hív a hazád, . . .
Fiad, íme, fogadja vidám köszönésed,
Anyám, Oroszország, te jó, csodaszép.

Vagy egy másik költeményében:

Köröskörül rozs: élő rétek,
Nincs tenger, vár, sem szirtfalak.
Ó drága hon . . . köszönjük néked
Írként gyógyító tájadat.

Határozottan magunkévá kell tenni azt a gondolatot, hogy minél többet felhasználnak a mai szovjet irodalomban a haladó hagyományokból, annál nagyobb a jelentősége, és annál magasabb fokra emeli fel az emberiség művészi fejlődését.

Sztálin eltárs arra tanít bennünket, hogy a történelmen nem szabad sem javítani, sem rontani. Néhány munka az orosz szociáldemokraták elődeit mégis a marxizmushoz olyan közelállónak tünteti fel, hogy elmosódik köztük a határ. A Lavreckij abban a törekvésében, hogy a forradalmi demokraták nézeteit a marxizmus-leninizmus eszméjéhez „közelhozza“, megteremtette — amint ő megfogalmazza — „egy újfajta realizmus“ fogalmát, „amelyet forradalmi-demokratikus realizmusnak nevezhetünk“. Ezt a realizmust szembe helyezi a kritikai realizmussal. Természetesen, tanulmányozni kell a forradalmi szabadságmozgalom sajátosságait Oroszországban és a forradalmi demokraták dicső hagyományait az orosz materialisztikus gondolat fejlődésének keretében. De ez egyáltalán nem ok arra, hogy leértékeljük a kritikai realizmus haladó íróit.

Ezt írja: „A kritikai realizmus akkor éri el tetőfokát, amikor kapcsolatban van a nemesi forradalmisággal. Amikor a szabadságmozgalomból a nemeseket kiszorították a raznocsinyecsek, a kritikai realizmus egyre jobban és jobban gyengül, elveszti forradalmi tartalmát“. A Lavreckij véleménye szerint a realista írók leleplező erejét „csökkentette az, hogy az osztálytársadalom alapjait megingathatatlanoknak tartották, képtelenek voltak gondolataikkal ezen a határon túljutni“.

Gondoljunk Lenin Tolsztojról írt jellemzésére. Vajjon a nagy orosz író kapcsolatban van-e a nemesi forradalmi gondolattal? Vajjon alkotása gyengébb lesz-e, elveszti-e forradalmi tartalmát abban a mértékben, ahogyan a szabadságmozgalomból a nemeseket kiszorítják a szabadosok?

Lenin híres cikkében rámutat Lev Tolsztoj alkotásának népi jellegére, arra, hogy Tolsztoj leleplezte az önkényuralmat, a földbirtokosi-polgári rendet. Tolsztoj mindent és mindenféle álarcot lerántott. Alkotásában visszhangra talált „a nép nagy tengere, amely a legnagyobb mélységéig háborog“. Tolsztoj ajkán „az orosz nép sokmillióis tömege“ szólalt meg.

Hogyan lehet tehát azt mondani, hogy „a kritikai realizmus erejét csökkentette az, hogy az osztálytársadalom alapjait megingathatatlanoknak tartották“?

A szovjet irodalomtudomány nem egyszerű örököse a mult tudományos hagyományainak. Gyökeres fordulatot jelent az irodalomtörténet fejlődésében, jelenti az új marxista-leninista esztétika kialakulását.

A marxista-leninista módszert követő szovjet irodalomtudomány számos eredményt ért el az irodalom elméletének és történetének kidolgozása terén.

szétzúzta az irodalomnak kantianus-formalisztikus tárgyalását, amely szoros kapcsolatban áll a „tiszta művészet“ reakciós elméletével, tönkerezta a burzsoá-menseviki, vulgár-szociológiai elméleteket, leleplezte a szabadelvű-burzsoá irodalomtudomány hiányosságait, főleg Veszelovszkij iskolájának hibáit, amely a külföldi burzsoá kultúra előtt való szolgáló hajbókolás melegágya volt.

*

Egészen rendkívüli jelentőségre tesz szert a mi időnkben a nyelv szerepének kérdése az irodalom fejlődésében és az irodalom szerepének kérdése a nyelv fejlődésében.

A nyelvnek a művészeti alkotásban határozott ideológiai funkciója van. Ezért az irodalomtörténésznek, aki minden szempontból elemzi az író alkotását, felderíti alkotása művészi sajátosságainak alapját, meg kell állapítania, hogy milyen szerepet tölt be benne a nyelv.

Fennmaradtak Leninnek igen érdekes feljegyzései V. Pletnyev cikkére vonatkozólag, aki vulgáris, proletkultos nézeteket propagált.

Lenin feljegyzései között van egy különösen érdekes feljegyzés, amely meghatározza a forradalom nagy vezérének álláspontját Pletnyevnek az orosz irodalmi nyelv elavultságáról szóló szavait illetően. Pletnyev ezt írta:

„A forradalom örült sodra most már új tartalmat visz be nyelvünkbe és összezúzza annak ‘nemes’ klasszikus formáit. A mi szótárunk az élet üteméhez alkalmazkodik, távirati pontosságúvá válik, szakadozott, és a szavak tartalmát óriási mértékben sűriti. Fordítsátok csak le Oblomov régi, ‘nemes’ orosz nyelvére ezt a néhány szót: ‘villamosítás’ és ‘rádióaktivitás’, holott mi ezekhez könnyen asszociáljuk a gazdasági, technikai és tudományos rend jelenségeinek megmérhetetlen arányait. Ez az irodalmi alkotás tartalmába, alakjába és rendeltetésébe óriási változásokat visz be.“

Lenin megkérdőjelezte ezt a helyet, amivel világosan rámutat Pletnyev valamiféle új távirati nyelvről hangoztatott elmékedésének ostobaságára. Lenin aláhúzta a belőle ellentmondást kiváltó szavakat: „távirati pontosságúvá, szaggatottá, tartalmát... sűriti“, „Oblomov nyelve“.

Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy milyen káros volt az a mód, ahogy a marriák a művészi alkotások nyelvét tárgyalták. Csak egyetlen jellemző példát hozok fel a stílus és a nyelv vulgarizált osztályszempontú elemzésére. „A tulajdonnevek szerepe Szaltikov-Szesedrin meséiben“ c. cikk — melynek szerzője M. Katzenellenbogen, s amely a „Russzkij jazik v skole“ („Az orosz nyelv az iskolában“) c. folyóiratban jelent meg, — arra akar rámutatni, hogy Szesedrin sok mesében leleplezi az elnyomás rendszerét, az önkényuralom ideológiáját és erkölcsét, s ezt írja:

„Világos ez a ‘Mese arról, hogyan tartott jól egy paraszt két generálist’ c. művében. A metafora mögött — osztályellentét húzódik meg. A *paraszt* szembe van állítva a *generálissal*. A közöttük lévő igazságtalan viszonyt nyomtatékosan konkretizálja az: *egy-kettő*, és a fordított szórendben szereplő *„tartott jól“*, szemléltetően mutatja ennek a viszonynak gazdasági értelmét, a befejezett aspektusú ige eszmei szerepe az igekötővel pedig kétséget sem hagy maga mögött.“

A szépirodalmi alkotás ilyenfajtajú nyelvi analízisének ostobasága nyilvánvaló.

Az SzK(b)P Központi Bizottsága határozataiban több ízben felhívta az írók és a művészek figyelmét a képzőművészeti és irodalmi alkotásokban felmerülő formai kérdések kidolgozásának szükségességére.

Ebben a tekintetben is követésre méltó példa minden írónk számára Gorkij, a szovjet irodalom megalkotója, aki szorgalmasan és kitartóan dolgozott számos munkájának nyelvén, még megjelenésük után is az újabb kiadásokban.

Gorkij a nyelvről szóló összes ítéleteiben szembenáll az antimarxista és vulgarizátor Marr-ral. Meg kell jegyezmem, hogy Gorkij azokban a harmincas

években, amikor kialakult az ú. n. „új nyelvelmélet“, aktív tevékenységet fejtett ki mint kritikus és irodalomtörténész a nyelv tanulmányozása terén. Csodálatos, hogy a nyelvészek mennyire nem látták meg, nem vették tudomásul Gorkij mély és termékeny munkásságát ezen a területen.

Szemben Marr-ral, aki a nyelvfejlődés történetétől elszigetelt új nyelv kialakulásáról ábrándozott és klasszikusaink nyelvét „elavultnak“ tartotta, Gorkij bebizonyította, hogy az orosz írók nyelve, melyet azok évszázadok folyamán fokozatosan alakítottak, élő nyelv. Sztálin gondolataival teljesen megegyezően, Gorkij nemzeti nyelvről ír, beszél ennek általános népi alapjairól, kijelenti, hogy a szovjet irodalom abból a nyelvből sarjadt ki, amelyet az orosz klasszikusoktól örököltünk. Nagy íróink, Lomonoszov, Puskin, Gogolj, Turgenyev, Gorkij lelkesedtek az orosz irodalmi nyelv kifejezőképességének legyőzhetetlen erejéért; örökségül hagyták az orosz írók következő nemzedékének, hogy őrizzék meg a nyelv tisztaságát és gyarapítsák gazdagságát.

Sztálin elvtárs elméleti munkáival nemcsak felfegyverez bennünket mindenféle olyan nehézség leküzdésére, amely a természet és társadalom tanulmányozásának útjában áll, de meg is mutatja a tudományos megoldásuk mód-szerét. Ez a sztálini tétel, amely szerint a tudomány vélemények harca és a kritika szabadsága révén fejlődik, megdönthetetlen törvénnyé válik minden szaktudós számára. Sztálin szavai: „...semmiféle tudomány nem fejlődhet és nem virágozhat a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül“ — feltárják magának a megállást nem ismerő tudománynak a lényegét.

A szovjet irodalomtudomány minden munkásának halaszthatatlanul szükséges az irodalomelmélet kérdéseinek részletes megvitatása, a kritika és önkritika fejlesztése a tudományos körökben, intézetekben, tanszékeken és a sajtóban.